

*До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Дзери
Олександра Васильовича на дисертацію Сафончик Оксани Іванівни
на тему:**

**"Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика",
поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю: 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право**

. Дисертація Сафончик Оксани Іванівни присвячена дуже важливій і актуальній теоретичній і практичній проблемі шлюбних правовідносин за законодавством України.

Одним з традиційних інститутів сімейного права є інститут шлюбу. Проте, традиційність самого правового інституту не слід ототожнювати з традиційністю його змісту. Певні положення, що були аксіомами цивілістики радянських часів, набули зараз майже протилежного змісту. Суттєвої трансформації зазнали й інші аспекти нормативно-правового та договірного регулювання відносин учасників шлюбних правовідносин за законодавством України.

Сім'я впродовж століть у всіх своїх проявах і формах була не лише джерелом розвитку суспільства, а й заклала в нього основи духовності, культури, моралі, а також економічні підвалини розвитку держави в цілому. Сім'я як соціальна спільність у всіх цивілізаціях була найважливішим елементом глобального розвитку. Ідеологія пріоритету сім'ї, її неминуща цінність для життя і розвитку людини й суспільства закріплені в багатьох нормативних актах. Одне з основних положень цих документів – зміцнення і захист інституту сім'ї з боку суспільства, розробка всіма державами національної сімейної політики.

Оскільки шлюб є добровільним і вільним союзом чоловіка і жінки, ніхто не має права впливати на волевиявлення суб'єктів на вступ і перебування у відповідному соціальному статусі чоловіка і дружини (подружжя). Практиці й історії суспільства відомі випадки припинення шлюбних правовідносин як з волі й бажання одного з подружжя у зв'язку із збігом несприятливих обставин, так і у зв'язку з подіями, що настали, а також можливістю розірвання шлюбу і за взаємною згодою. Аналогічні положення застосовуються в разі виникнення шлюбних правовідносин та їх припинення не лише в подружжя, але й у чоловіка і жінки, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, та осіб, які перебувають у відносинах, подібних до шлюбних (квазішлюбних відносинах) – цивільному партнерстві або релігійному шлюбі.

Суттєва зміна соціально-економічних умов обумовила необхідність трансформації концепції цивільного права України, стрімке оновлення законодавства, що регулює майнові та особисті немайнові сімейні правовідносини, наявність Цивільного кодексу України, Сімейного кодексу України та внесення до них відповідних змін та доповнень, природно, зумовлюють необхідність оновлення поглядів щодо проблемних питань шлюбних правовідносин за законодавством України. Тому дослідження зазначених вище питань на дисертаційному рівні є своєчасним заходом, спрямованим на удосконалення вивчення сімейного права України.

Крім того, чинний СК України передбачає лише «припинення шлюбу» у ст. 104 СК України, тоді як поняття «припинення шлюбно-сімейних правовідносин», на думку авторки, є поняттям значно ширшим, яке включає себе не лише припинення шлюбу, але й припинення фактичних шлюбних відносин, релігійного шлюбу, цивільного партнерства. Слід враховувати, що саме цивільне партнерство передбачено в Указі Президента України «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» від 25.08.2015 року № 501/2015, який був прийнятий з метою вдосконалення діяльності щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини і громадянина в

Україні. У зв'язку з чим Кабінету Міністрів України доручено розробити із залученням представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, провідних вітчизняних учених і міжнародних експертів та затвердити у тримісячний строк План дій щодо реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року.

Зазначене вище зумовлює доцільність спеціального дослідження законодавства, яке регулює питання шлюбних правовідносин за законодавством України, а також практики його застосування, з'ясування теоретичного підґрунтя регулювання відповідних відносин.

Все це дозволяє зробити висновок, що питання правового регулювання шлюбних відносин за законодавством України є актуальними і з теоретичної, і з практичної точок зору, чим пояснюється доцільність обрання відповідної теми для дисертаційного дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів пояснюється тим, що дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним дослідженням, в якому на основі комплексного аналізу проблем нормативно-правового та правозастосовного характеру розроблено й обґрунтовано концепцію шлюбних правовідносин з урахуванням європейських правових стандартів у сфері шлюбу та сім'ї з метою забезпечення законних прав та інтересів учасників шлюбних правовідносин.

Проблема правового регулювання шлюбних відносин за законодавством України у порівняльно-правовому контексті на теоретичному рівні не була предметом всебічного порівняльно-правового дослідження ні в радянський період, ні на сучасному етапі. Дисертація Сафончик Оксани Іванівни певною мірою компенсує цю прогалину.

Дисертантка здійснила якісний науковий аналіз теми, що дало їй можливість досягти вагомих науково-теоретичних та практичних результатів, які мають ознаки наукової новизни.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у науково-дослідній діяльності а також при підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів, тематики кваліфікаційних робіт із зазначених дисциплін тощо.

. Переважна більшість висновків та наукових положень дисертаційного дослідження Сафончик О.І. є достатньо обґрунтованими та достовірними, оскільки обумовлені використанням сучасної методології пізнання, застосуванням сукупності загальнонаукових та спеціальних методів пізнання (загальнонауковий діалектичний, логіко-семантичний, порівняльно-правовий, догматико-юридичний, системно-структурний), врахуванням новітніх здобутків вчених-правознавців, залученням норм чинного законодавства України.

Позитивно характеризує представлену дисертацію, насамперед, багатогранна дослідницька база, в якій використані найавторитетніші теоретичні джерела в галузі сімейного та цивільного права. Також, автор провів глибокий аналіз спеціальної літератури, присвяченої проблематиці роботи, що дало можливість сформулювати та обґрунтувати власну точку зору в тій чи іншій науковій дискусії, що ведеться навколо досліджуваних проблем. Основні положення дисертаційного дослідження опрацьовані із залученням великого масиву спеціальної літератури.

Так, сформульовані в дисертації теоретичні висновки опираються на загальні досягнення юридичної науки, в тому числі на результати досліджень таких вітчизняних та зарубіжних цивілістів, фахівців інших галузей правової науки, що безумовно збагачує дисертацію та сприяє поглибленню висновків, що в ній містяться. Водночас було доцільно використати наукові праці з сімейного права М.М.Дякович. Дисертантка проаналізувала дві праці М.Т.Оридороги, але не звернула уваги на монографічне дослідження: «Брачное правоотношение», опубліковане в 1971 році. Доречно було б

зробити певні висновки щодо інституту окремого проживання подружжя, якому була присвячена монографія Білик О.О. (2017 р.)

Дисертаційний матеріал викладається послідовно, логічно, юридично грамотно, що засвідчує її високий науковий потенціал. Робота позбавлена обтяжливих граматичних конструкцій, сприймається легко та цілісно.

Логічною видається структура дисертації: чотири розділи за змістом і назвами достатньо повно розкривають тему роботи. У роботі досліджуються чотири основні блоки питань. Перший блок присвячений постановці проблеми, дослідженню стану вивчення проблеми, визначенню методологічного підґрунтя ключових понять дослідження, розгляду динаміки розвитку законодавства з питань шлюбних правовідносин за законодавством України, аналізу наукових праць правознавців, які спеціально або по опосередковано стосуються досліджуваних питань, а також питанням щодо формування концепції шлюбних правовідносин та правовідносин, подібних до шлюбних (квазішлюбних правовідносин).

Другий блок питань пов'язаний із висвітленням загальних теоретичних проблем шлюбних правовідносин як особливого виду сімейних правовідносин, з визначенням поняття шлюбних правовідносин та їх виникнення, класифікації, структурі (елементам) шлюбних правовідносин, а також питанням договірного регулювання шлюбних відносин.

Третій блок питань присвячений дослідженню підстав, порядку та правовим наслідкам припинення шлюбних правовідносин, в тому числі окрему увагу приділяє недійсності шлюбу за законодавством України.

У четвертому блоці досліджуються проблемні питання правовідносин, подібних до шлюбних (квазішлюбних правовідносин), зокрема, здійснений аналіз фактичних шлюбних відносин, релігійного шлюбу та цивільного партнерства, а також перспективи його запровадження в Україні.

Проте доцільно було б дати загальну характеристику питанню захисту прав суб'єктів шлюбних правовідносин.

У Висновках викладено найбільш вагомі наукові результати дисертаційного дослідження.

В цілому коло окреслених та вивчених у дисертаційному дослідженні проблем, мета та завдання дослідження, теоретична та емпірична база роботи, використання прийнятих в юридичній науці методів дослідження дозволяє зробити висновок про те, що дисертація Сафончик Оксани Іванівни є завершеною науково-дослідною роботою, що містить як цілу низку глибоких теоретичних узагальнень, так і сформульованих пропозицій щодо удосконалення національного законодавства.

Особливу увагу привертає ґрунтовний аналіз теоретико-методологічних засад формування і становлення шлюбних правовідносин, де автор пропонує виокремлення правовідносин, що виникають між особами, які перебувають у зареєстрованому в установленому законом порядку шлюбі, а також правовідносин, подібних до шлюбних (квазішлюбних правовідносин), які можуть існувати між: а) чоловіком і жінкою, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах; б) чоловіком і жінкою, які перебувають у релігійному шлюбі; в) двома фізичними особами (однієї чи різної статі), які перебувають у цивільному партнерстві (стор.63).

Заслуговує на увагу пропозиція дисертанта щодо закріплення на законодавчому рівні положення, відповідно до якого пропонується доповнити перелік підстав такою підставою, як зміна статі одним або обома з подружжя, закріпити на законодавчому рівні автоматичність припинення шлюбу та момент його припинення у разі видачі паспорту громадянина України, в якому визначено іншу стать. З урахуванням цього запропоновано доповнити ст. 104 СК України частиною п'ятою в такій редакції: «5. У разі зміни статі одним або обома з учасників шлюбних правовідносин шлюб припиняється автоматично з дати видачі паспорта громадянина України, в якому визначено іншу стать. Якщо рішення суду про розірвання шлюбу, яке ще не набрало чинності, прийняте до моменту видачі паспорта громадянина України, в якому визначено

іншу статтю, вважати шлюб припиненим з дати видачі паспорта громадянина України, в якому визначено іншу статтю. Реєстрація припинення шлюбу в такому разі здійснюється державним органом реєстрації актів цивільного стану одночасно з видачею паспорта громадянина України, в якому визначено іншу статтю» (стор. 15, 199).

Цікавим є міркування автора щодо виокремлення легітимізованого (законного) і нелегітимізованого (фактичного). Легітимізований шлюб – це шлюб, який укладається між чоловіком і жінкою (подружжям), які зареєстрували шлюб у державному органі реєстрації актів цивільного стану (далі – РАЦС) у встановленому законом порядку. Нелегітимізований (фактичний) шлюб – це шлюб, який укладається між чоловіком і жінкою, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах відповідно до ст. 74 СК України. Разом з цим правовідносини, подібні до шлюбних – квазішлюбні (релігійний шлюб, цивільне партнерство), за своїми властивостями можна також вважати належними до нелегітимізованих шлюбних правовідносин. При цьому акцентується увага, що фізичні особи можуть перебувати лише в одному сімейному союзі (стор.9).

Заслужовує на увагу думка автора щодо визначення поняття релігійного шлюбу як подібного до шлюбу сімейного союзу жінки і чоловіка, які проживають однією сім'єю, ведуть спільне господарство, мають взаємні шлюбні права та обов'язки і який зареєстрований у відповідній релігійній організації. Релігійний шлюб можна розглядати у двох аспектах: 1) як альтернативу існуванню зареєстрованого шлюбу з можливістю визнання його в окремих випадках шлюбом, особливо якщо це відповідає інтересам неповнолітніх дітей; 2) як доказ (додаткове підтвердження) існування фактичних шлюбних відносин і визначення моменту початку цих відносин (стор. 364).

Загалом можна стверджувати, що визначена мета, якою є дослідження теоретичних і практичних проблем шлюбних правовідносин за

законодавством України, розробка концепції, наукових понять і теоретичних конструкцій, що підлягають застосуванню при правовій регламентації досліджуваних питань; обґрунтовування і розробка конкретних пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України дослідження - досягнута, а дослідницькі завдання - розв'язані.

В цілому позитивно оцінюючи виконане дисертаційне дослідження, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і наукову новизну, слід звернути увагу на окремі положення, що мають дискусійний характер. У загальному вигляді їх можна сформулювати наступним чином:

1) Цікавою є пропозиція автора щодо доповнення ст. 21¹ СК України статтею щодо встановлення моменту виникнення шлюбних та квазішлюбних правовідносин. У зв'язку з чим потребує уточнення позиція автора відносно ситуації, коли особи, які перебувають у зареєстрованому шлюбі з проведеним релігійним обрядом, проведуть релігійний обряд щодо припинення шлюбу, що саме слід вважати моментом припинення шлюбних правовідносин.

2) З одного боку перевагою роботи, а з іншого її недоліком є те, що намагаючись більш повно розкрити тему дисертації автор торкається дуже широкого кола питань, які вирішуються сімейним правом. Розглядаючи шлюбні правовідносини, автор незначну увагу приділив аналізу теорій щодо сутності шлюбу. На наш погляд, робота лише виграла б, якщо б автор не лише надав їх загальну характеристику, а й здійснив детальне дослідження кожної концепції шлюбу.

3) Досліджуючи у підрозділі 4.3. «Цивільне партнерство та перспективи його запровадження в Україні» автор вказує, що момент виникнення правовідносин цивільних партнерів має встановлюватися договором, проте не надає повної цивільно-правової характеристики вказаного договору, його зміст особливості реалізації. У зв'язку з чим хотілося б почути думку автора з цього приводу.

4) Додаткової аргументації потребує висновок автора про віднесення цивільного партнерства саме до правовідносин, подібних до шлюбних (квазішлюбних правовідносин), а не до сімейних правовідносин, адже у цивільному партнерстві можуть перебувати особи різної статі і не завжди між ними можуть існувати відносини, як у осіб, які перебувають у шлюбі.

5) Розглядаючи у підрозділі 3.2. «Недійсність шлюбу за законодавством України» автор докладно визначає підстави, порядок та правові наслідки визнання шлюбу недійсним, проте не приділяє належної уваги визнанню шлюбу неукладеним.

6) Висвітлюючи у підрозділі 4.1 питання фактичного шлюбу, доцільно було б дати правову оцінку визначенню понять «близькі особи» та «члени сім'ї», які даються в ст.1 Закону України «Про запобігання корупції» та в ст.3 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до яких такими вважаються особи, які спільно проживають, але не перебувають в шлюбі.

7) Зокрема, аргументованість наукових висновків була б більш переконливою, якби автор більше підкріплював теоретичні висновки матеріалами з практики, перш за все судової.

Втім, зауваження мають здебільшого дискусійний характер, суттєво не впливають на якість роботи і не знижують загальної позитивної оцінки. Основні положення дослідження, розроблені рекомендації та висновки, що сформульовані дозволили достатньою мірою розкрити тему. Зміст дисертації свідчить про здібність автора до наукових пошуків, до аналізу складних та спірних питань, вміння раціонально відбирати, кваліфіковано узагальнювати та аналізувати різноманітні джерела, формувати на цій підставі теоретичні та практичні висновки й рекомендації.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображені у 82 публікаціях, у тому числі одноособовій монографії, 21 науковій статті, опублікованій у фахових виданнях, перелік яких

затверджено МОН України, 5 наукових статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку, тезах 45 доповідей і наукових повідомлень на міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів.

Автореферат дисертації та публікації автора оформлені відповідно до встановлених МОН України вимог і повністю відображають основні положення, зміст та результати дисертаційного дослідження.

Можна зробити загальний висновок, що дисертація Сафончик Оксани Іванівни "Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика" є завершеною науковою працею, в якій містяться наукові положення та науково обґрунтовані результати, що розв'язують важливу науково-прикладну проблему правового регулювання шлюбних відносин за законодавством України.

Дисертація виконана на належному науково-теоретичному рівні, відповідає вимогам МОН України, «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – Сафончик Оксана Іванівна - заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент

Доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
професор кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

[Handwritten signature]
О.В. Дзера

[Handwritten signature]